

GRÉTSY LÁSZLÓ: A SZÓHASADÁS DIÓHÉJBAN. TINTA KÖNYVKIADÓ,
BUDAPEST, 2024.

Bodnár Ildikó: Hogyan vigyük közelebb a nyelvtörténetet diákjainkhoz?

<https://doi.org/10.71157/upsz.2026.01-02.07>

„Vég, végezet, végzet.”

Károlyi Amy: A magyar nyelv mondja
(A *Kulcslyuklira* című kötet egyik darabja.)

Ha van nyelvészeti könyv, amelyiknek az olvasása igazi élménnyé válhat – s nem csupán a nyelvészek vagy az anyanyelvünk iránt különösen érdeklődők, de akár az „átlagosok” számára is – az mindenképpen Grétsy Lászlónak *A szóhasadás dióhéjban* című könyve.

A szerzőnek a bevezetőben megjelenő és a szópárokhoz fűzött nyelvtörténeti magyarázatai – számtalan példája a magyar írásbeliség legkorábbi korszakaitól (ha nem még korábról) huszadik századi költőink nyelvégig – teszi emlékezetessé a bemutatott szavakat. „A *vásár* az egykori pontusi kereskedők révén már az ősmagyar korban meghonosodott, s az 1055-ből származó Tihanyi Alapítólevélben is benne van” (12), illetve „A *buckákról néha gyűszűnyi homok pereg alá*” (József Attila: Elégia) (40). Meltán remélhetjük azt is, hogy diákjaink is érdekesnek fogják találni a könyv olvasását, a kötet alapján kapott feladatokat és a megoldásukhoz kapcsolódó kutatómunkát.

A könyv címe – úgy gondolom – éppen a talányossága miatt keltheti fel a nyelvi kérdésekben kevésbé jártas olvasók érdeklődését is: Mi a csoda lehet a *szóhasadás*? Mert a *hasadni* igét, a *hasadás* főnevet jól ismeri

gyermekkorától mindenki; a *hasad* annyit tesz, mint: ’kemény anyag vagy tárgy külső erő hatására hosszában folyamatosan széjjelválik’, ld.: *Hat – hasad a pad!* Az elszakadt anyagra is mondják: *elhasadt a szövet*. És előfordul – bár ma már ritkán használjuk – a *Magyar! Hajnal hasad!* Csokonai-verscíméből is ismert kifejezés a hajnal (a versben átvitt értelemben egy új korszak, a felvilágosodás) beköszöntésére. De hogy a szavak hasadnának?! A *szóhasadás* nyelvészeti műszó számos szavunk létrejöttének a módját fejezi ki szinte „láttató” formában. Az eredetileg egymással azonos jelentés(ek)ben álló, bár alakilag kis eltéréseket mutató, párhuzamos szóalakok értelme idővel elkülönül, egyikük elválik párja jelentésétől, mintegy *lehasad* arról. A jelenség egy változatát képezi a *szóalakhasadás*. A *dióhéjban* szó jelentése ismertebb: szinte *egy dióhéjban is elférő* rövid olvasmányt ígér a cím az adott témakörben.

Grétsy László *A szóhasadás dióhéjban* című kötetét 2024-ben jelentette meg a Tinta Könyvkiadó. A mű *Az ékesszólás kis-könyvtára* sorozat 96. darabjaként látott napvilágot. Talán nem érdektelen utalni arra, hogy ez a 2005-ben indult sorozat

lassan elérkezik a századik, jubileumi kötetéhez. A sorozat darabjai között *egészen egyedülállónak* mondhatjuk ezt a kötetet, leginkább a keletkezését illetően. Ez a mű ugyanis a szerző igen gazdag életművének egyik első darabját, *A szóhasadás – egy kevéssé számba vett szóalkotásmód típusai és szerepe irodalmi és köznyelvünk fejlődésében* című, 1962-ben kiadott, közel háromszáz oldalas könyvét élesíti újjá és teszi a nagyobb közönség számára is hozzáférhetővé. Ugyanakkor nem a fenti mű valamiféle rövidített változatával, netán egyszerű „kivonatával” állunk szemben; számos jelentős elterést fedezhetünk fel a két kötet között, vagyis igazi megújulás történt. Így például a tudományos műhöz tartozó régebbi nyelvészeti szakirodalomra való számos utalást elhagyott Grétsy László, s elvégezte a szóanyag korszerűsítését is. Számos nyelvi adattal szerepelnek

a mostani kötetben olyan újabb nyelvészeti kiadványok, mint az *Új magyar tájszótár* (ÚMTsz.) 1979 és 2010 között megjelent öt kötete, a *Magyar értelmező kéziszótár* (ÉKsz.) 2003-ból, a 2006-os megjelenésű, Zaicz Gábor szerkesztette *Etimológiai szótár* (ESz.), vagy éppen a 2016-os *Vallási szavak kiegészítője*, Erdős Attila és Kiss Gábor szerkesztésében. A *siket – süket* pár kapcsán például a jelnyelvnek 2009-es magyarországi hivatalos nyelvvé való válásáról is értesülünk. A szerző egész társadalmunk szempontjából hangsúlyozza annak jelentőségét, hogy szótáraink „a szóhasadás révén létrejött szópár tagjait már külön-külön szóként kezeljék, s a siketiséggel, hallássérültséggel kapcsolatos jelentéseket *i-ző* formában minősíték köznyelvnek” (140). Fontosnak tartom itt megjegyezni azt is, hogy *A szóhasadás*

dióhéjban lett a nagy nyelvész utolsó munkája, az *Utószóból* tudjuk, hogy a tanár úr még betegen is az elkészítésén dolgozott, s mivel a megjelenésére csak a szerző halála után került sor, posztumusz kötet lett. A két szóhasadásról szóló mű igazi *keretbe foglalja* a szerző teljes, s immár lezárt pályáját; Grétsy László két éve, 2024. január 21-én hunyt el. Nagyon szép példája ez a kötet annak, hogyan képes egy immár hatvan éves tudományos munka teljesen megújulni

A kötet három része: (1) a szerző által írott *Előljáró beszéd*, amely hét oldalt foglal el, s magyarázattal szolgál a szóhasadás jelenségének minél jobb megértéséhez. Az előljáró sorokat vagy *praeambulomot* (ahogyan Grétsy az írását nevezi) követi még a kötet 15–16. oldalán olvasható *Rövidítésjegyzék*,

amelynek használata nemigen mellőzhető a szótári anyag utalásainak a megértéséhez. Ezután

következik (2) a 17. oldaltól a 164. oldalig tartó *szótári rész*, az ábécé sorrendjében felsorolt negyven, a szóhasadás jelenségét képviselő szópárral, pl.: *barika – barka, cripel – csiripel, glóbusz – golyóbis, tetéz – tetöz*. A fejezeten belül hatoldalnyi példanyag mutatja be ezeken kívül a ragos, jeles vagy képzős alakokban mutatkozó ún. *szóalakhasadást*, ennek jellemző példái: *daruk – darvak, éberen – ébren, reggelik – reggeliek, tárgyatlan – tárgytalan* stb., itt ugyancsak közel negyven szóalakpárt tanulmányozhatunk. A szintén fontos szerepet betöltő – mert Grétsy László egész alkotói pályáját itt röviden ismertető – (3) részt, az *Utószót* a könyv 165–178. oldalán olvashatjuk, befejezésül pedig – a 179–180. oldalakon – az *Irodalomjegyzéket* és a *Források* feltüntetését találjuk.

igazi megújulás történt

Az *Elöljáró beszéd* számot ad többek között a szavak létrejöttének különböző útjairól, módozatairól, egy-két példával illusztrálva a szóképzés (*asztal > asztalos*), a szóösszetétel (*asztal + szomszéd > asztalszomszéd*), a szórövidülés (*autóbusz > busz, professzor > prof*) és a mozaikszó-alkotás (*Magyar Államvasutak > MÁV*) eseteit. Ezután pedig a szóhasadásnak a definícióját adja meg a szerző: „A szóhasadás az a nyelvi folyamat, amelynek eredményeképpen egy szó akár alapelakjában, akár

képzős, jeles vagy ragos formájában két, esetleg több változatban fejlődik ki ugyanabban a nyelvben,

s az alakváltozatok között részleges vagy teljes jelentésselkülönülés áll be” (8–9). Évezredes jelenségről van szó, amely azonban kevés figyelmet kapott egészen a legutóbbi időkig.

Legelőször szó esik itt a magyar nyelvi jelenséghez hasonló, az idegen nyelvekben (s néhol itt a kötetben is) legtöbbször *dublett(ek)*nek nevezett jelenségről. A rokonság kétségtelen, mint a német *Bett* ’ágy, fekhely’ és *Beet* ’ágyás, virágágy’, *Knabe* ’fiú’ és *Knappe* ’apród, fegyvernök’ kettőse, illetve a francia *chaise* ’szék’ és *chaire* ’katedra, szószék, tanszék’ pár mutatja. A francia *dublettek* példái a latinból való kétszeri szókölcsonnéseket szemléltetik; az elsőnek átvett szavak hangalakja a hangtörténeti változások során alakult ki, míg a későbbi átvételek sokszor szinte az eredeti latin nyelvi formát viszik be mesterségesen a nyelvbe. Ezek a

századokkal később a francia nyelvbe került szóalakok egyfajta *tudós nyelvet* képviselnek (9–10).

A szóhasadás lényege a *párhuzamos alak* és *jelentésbeli elkülönülés*, vagyis hogy egy adott szavunk első lépésként két alakvátozatra bomlik. Nem sorolja be Grétsy László a szóhasadás témakörébe sem az egy-magában vett *jelentésmegoszlást* (pl. *verő* szavunk esetében, amelyik elvesztette eredeti ’kalapács’ értelmét, s egyedül

a ’cimbalmok ütőeszközének neve’-ként maradt fenn annak emléke, illetve melléknévi igenév-ként létezik máig nyelv-

a szavak létrejöttének különböző útjai, módozatai

vünkben, ld. ’egyet *verő* örömrivalgás’ és ’verőfény’); sem a pusztán *alaki elkülönülést* (egy *tölgy* forma kezdetben mind a ’tölgyet’, mind a ’tölgyet’ jelentette, de mára alakilag teljesen elkülönültek) (10–11). A szóhasadáshoz tehát a jelentésmegoszlás és az alaki elkülönülés *együttes fellépése* szükséges.¹

Ugyanígy nem tartoznak ide a *kettős átvételek* (iráni eredetű *vásár* szavunk az 11. században már a magyar nyelv része volt, a *bazár* évszázadokkal később jelent meg). S ugyancsak nem sorolhatók ide a *nyelvjárási különfejlődés* eredményeként létrejött olyan párosok sem, mint az *aprit* és *apritt* kettőse, mert az utóbbinak csak nyelvjárási példái vannak. Mindezekről a 10–13. oldalakon olvashatunk részletesebben.

A Károlyi Amytól idézett sorok nem véletlenül kerültek mottóként a Grétsy

¹ Az 1962-es könyvben olvasható, hogy a jelentésmegoszlás, mivel *különböző eredetű és alakú*, de azonos jelentésű szavak között megy végbe, semmiképpen nem esete a szóhasadásnak. Grétsy ottani példái között a *kalapács* és *verő* mellett feltűnik még a *völgy* és *aszó*, a *sógor* és *rér* szópár. Ezekből a második szó az utóbbi esetekben még inkább kiszorult a nyelvből, mint a *verő*. Az *aszó* ma földrajzi szakszó, a *rér* pedig a végképp kihalt szavak között van. A korábbi, finnugor eredetű szavakat a *kalapács* és a *sógor* esetében jövevényszavak váltották fel.

László kötetét bemutató írásom fölé. Azt illusztrálják, hogy a nyelvész könyvében a magyar nyelvben létező, alakjukban nagymértékben hasonlító, gyakorta jelentésükben is egymáshoz igen közel álló szavakról van szó, melyek létezése és kapcsolata a magyar költészet formálódása, a versritmus kialakulása szempontjából sem közömbös. A költő nem is egyszer talált rá a szóképzés, a szóösszetétel vagy éppen a szóhasadás egy-egy szép példájára, és utalt verscímével ezeknek anyanyelvünkben játszott szerepére: „*A magyar nyelv mondja*”. Vagyis nem más, mint maga a nyelv él ezzel az eszközzel, mintegy készen nyújtva a lehetőséget akár egy-egy hang betoldására, kivetésére, két hang felcserélésére: az *epentézis*-nek, a *szinkópénak* vagy a *metatézis*nek a stiliztikából jól ismert alakzataira. A párhuzamosan bemutatott szavak: *Vég, végezet, végezet*, a szóhasadás egyik gyakori változatának a képviselői.² A költő egy másik, hasonlóan *A magyar nyelv mondja* címet viselő, s szintén egyetlen sornyi darabja a jelen Grétsy-kötetnek az alábbiakban részletesebben is tárgyalt egyik szópárját tartalmazza (a költőnőnél: „idétlen = időtlen, akinek az ideje nem telt be: koraszülött”).³ És ide kívánczik a harmadik *A magyar nyelv mondja* című darab is, amely a következő szósorozatot tartalmazza: nagyúr, nagyol, nagyzol, nagy-

szívű, nagy-alvó, nagy-evő, nagy-emberségű, nagy-lelkű, nagyanya, nagy-méltóság, nagybeteg, Nagy-pétek, Nagy-kanisza.⁴

Az idézett *Kulcslyuklira* kötet több versében találunk további minimális hangzásbeli eltéréseket mutató szóalakokat pl. egy-egy rím kedvéért: „szavak mögött valami zúg susog kitartón *és szünetlen / [...] / így döbbenek rá kis szünetben [...]*”,⁵ illetve, játékos etimológiát tartalmazóan: „*A csöngői Lánka patak mondja: Lanka és lányka, lágy hajlás, domborulat rejtezik benne*”⁶ (kiemelések tőlem, B. I.)

Az irodalmi kitérő után lássuk most már valóban a szópárokat, s azt a nagyszerű feldolgozási módot, amely igazán élvezetes olvasmánnyá, élménnyé teszi Grétsy László munkáját.

nem más, mint maga a nyelv
él ezzel az eszközzel

A szótári rész az **agg - ó**

párossal indít; negyvenediként a **vigyorog - vicsorog** igepárt találjuk a lapokon. A címszavak valódi címeikként állnak a z oldalak fölött. Az **agg - ó** háromezer évnél is hosszabb időre visszanyúló rokonságának bemutatásakor először rövid hangtörténeti elemzéssel találkozunk, majd annak a tizenhét szónak a bemutatása következik, amelyek a nem kevés idő alatt mellettük, mintegy belőlük származva megjelentek. Csupán utalok itt az **aggály** és az **aggódik**, valamint az **ócska** és **ódsi** szavakra, mint a szócsalád ma is gyakran használt tagjaira. Külön

² Károlyi Amy: *Kulcslyuklira*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1977., 24. o.

³ Uo., 32. o.

⁴ Uo., 68. o.

⁵ Uo., 5. o.

⁶ Uo., 12. o.

érdekes az *ó*-nak földrajzi nevekben való fölbukkanása: *Óbánya, Óbecse, Óbuda, Moson-magyaróvár* stb.

Nem hiányzik a kötetben harmadikként bemutatott szópárnál sem a nyelvtudományi megközelítés, de nem csupán emiatt igen tanulságosak, sőt élvezetesek az *arc ~ orca* kettőst elemző sorok. A *bibliai szállóigétől* kezdve a *népdalokon* át Berzsenyi Dániel, Ady Endre és Faludy György *költészetéből* vett sorokig idézetek mutatják be előfordulásukat a magyar nyelv és kultúra évszázadain keresztül. Csak két idézetet választva: „*Orcád veritékével egyed a te kenyeredet*” bibliai sorok, illetve „*s minden szavamban százszor látom orcád, bús Magyarország*” (Faludy György: *Óda a magyar nyelvhez*). A szócikk a szópár tagjaiból képzett szavak és számos, e szavakat tartalmazó szólásunk idézésével fejeződik be: *orcátlan* és *arcátlan, orcátlanság, orcátlankodik*, illetve: *Nincs orcája, csak pofája* ’nem pirul semmiért’; *orcáján hordozza az ajánlólevelet* ’bizalomgerjesztő arca van’.

Különösen sok költői idézet szerepel a kilencedik, *csiripel ~ ciripel* vagy a harminckettedik *pacskol ~ paskol* hangutánzó párosok bemutatásában, itt csupán egy-egy példát említek: „*Csak néha perczeg a parázs / És tücsök csiripel balkan*” (Madách Imre), illetve „*A hullámok pacskolták a fővenyes szirteket*” (Kazinczy Ferenc). A *paskol* > *pacskol* alakváltozás törtenhetett a *locsan, locsog, locspocs, pocsolya* és más „vizes” szónak a hatása alatt, jegyzi meg Grétsy László (127). Ahogy hangutánzó, úgy mozgást kifejező és hangulatfestő igéink is sokszor keletkeznek, sőt egyenesen szaporodnak szóhasadással. Erre a tizenkilencedik *hempereg ~*

hömpölyög, továbbá a harmincnegyedik *penderít ~ pödörít* párosok elemzése szolgáltat jó példákat. A *hempereg* legközelebbi „rokonai” a *hengereg, a hemberedik, a hemberít, a hembelyeg* és a *hentereg*, „Belső keletkezésű hangfestő, illetve hangutánzó szavakkal állunk itt szemben, amelynek a tagjai egy-két évszázad eltéréssel adatolhatók” – olvashatjuk a 84. oldalon. Az utóbbi páros rokonságát pedig így magyarázza a szerző: A *penderít* ’megforgat, hirtelen megfordít’ és ’valahová lök’, a *pödörít* ’ujjai között sodor, forgat’ jelentésben él és „a forgó mozgással kapcsolatos jelentéskörbe tartozik” (134).

Az iskolákban szinte „kötelező” lehetne a tizenegyedik *család ~ cseléd*, valamint a harmincadik- és harmincegyedikként bemutatott *nevel ~ nővel, nő ~ -né* párosok történetének és az utóbbi pár helyes használatának megismertetése; a nyelvtanórákon talán elő is fordul említésük ősi magyar szavaink, a jövevényszavak csoportjai, illetve a nyelvújítás tárgyalásakor. Az átnézett anyanyelvi tankönyvekben sajnos nem szerepeltek. (Persze a szavak egyszerű tankönyvi felsorolása mögül hiányozna a nyelvi élmény, a kötődés.) Ugyanakkor a kilencedik évfolyam számára készült *Magyar nyelv* című 2020-as NAT-tankönyv dicséretére legyen mondva: benne a 75. oldalon, a *Ritkább szóalkotási módok* között megemlíti a szóhasadást, s a példák egyike éppen a *család ~ cseléd* pár.

A tanároknak a „*Hogyan vigyük közelebb a nyelvtörténetet diákjainkhoz?*” címben feltett kérdésben kifejeződő töprengés idején segíthet válaszokat találni ez a kötet. A címadás ihletője számomra kollégám, Schirm

hangulatfestő igéink is sokszor keletkeznek szóhasadással

Anita egyik, a közelmúltban keletkezett írásának a címe volt.⁷ A szóhasadás eseteit bemutató szótárrész kis esszékre emlékeztető darabjainak kiosztása nyomán tartható tanulói kiselőadások talán felkeltik a tizenegyedik–tizenkettedik évfolyamok tanulóinak figyelmét. Először szólna az előadó tanuló a vizsgált szavak eredetéről, példákmal mutatná be a néha évszázadokon át tartó keveredések időszakát, hogy aztán eljusson a mai „nyugalmi” állapot bemutatásáig, ahogyan Grétsy László is teszi: „A **habozik** – **habzik** kettős a tagjaiban megvalósult jelentéselkülönülés révén a 20. század egyik jellegzetes s szinte mindenki által jól ismert szóhasadás párja lett. Isten hozta szókinszünk elemei között!” (82). Külön feladat lehet az irodalomban jelentkező további példák keresése.

Szépen megformálható ilyen kiselőadás az *óegyházi szláv*ból átvett **cseljád* szó kétféle: *család* és *cseléd* alakban történő folytatására. A használat keveredése századokig eltartott: „Monda a gazda a **czaladocnac**”, illetve „nem egy **cseléd** vagyon, melyben gyermekek nincsenek” (16.–17. századi szóhasználat) (51). (Az ilyen és hasonló mondatok akár derűtségre is alkalmat adhatnak a nyelvtörténeti órán.) *A magyar nyelv nagyszótárában* (Nsz.) a ’familia’ jelentésű *család*-előtaggal húsz, szintén *-család*, de utótaggal nyolc – összesen tehát 28 – összetett szó szerepel, a ’szolga, szolgáló’, teljesen elkülönült jelentésű *cseléd* szóval pedig összesen tizenhárom (nyolc+öt) összetett szó sorolható fel (51–

52). A kapcsolódó irodalmi feladat nyomán megszólhat Arany János *Családi kör* című költeménye.

De nagy számban adhatók olyan kutatási feladatok is a könyvben szereplő szavakhoz, amelyek a különféle egynyelvű szótárak használatához, a bennük való kereséshez, adatok értelmezéséhez kapcsolódnak. Ilyen feladatok kidolgozása nem okozhat nehézséget; Grétsy László a 15–16. oldalon húsz különféle szótárat említ meg, van miből válogatni!

Nem esik ugyan szó a kötetben a „nőstényesítésről”, azaz a (nyelvtani) *nemek bevezetésének a nyelvújítás korában felmerült képtelen ötletéről* (pl. **öné, *akiné*), de jó vitát lehetne lebonyolítani a **nő** – **-né** páros kap-

csán: a diákoknak tetszeni szokott az elképesztő ötlet! Érdekes elolvasni a *nő* szónak mint összetételei elő-, illetve utótagnak a mai

nyelvben való előfordulásait bemutató sorokat, s megismerni egyes keveredések kialakulásának okait. Történhet ez például az idegen nyelvekből történő fordítások hatására: „*A gyalogság a fegyvernemek királynője*”: a magyarban *királynak* kellene itt állni. Több idegen nyelvben (francia, olasz, német) viszont a *gyalogság* nőnemű szó, ezért szokásos fordításként – főként régebben – a *királynője* állt a közismert fordulatban (ld. az internet példáit). Előfordul a *királynő* és a *királyné* alakok keveredése is, pedig a szabályok itt egyértelműek!

Igazi egyetemi nyelvtörténeti előadást idézhet fel a **csékély** – **sekély** és a **hűvös** –

⁷ Schirm A. (2020): Új szövegtípusok a nyelvtanításban – avagy hogyan szerettessük meg a nyelvtant a diákokkal?. In: Istók B., Lőrincz G., Lőrincz J. és Simon Sz. (szerk.): *Tankönyvkutatás – fordított tankönyvek – kétnyelvűség. A Variológiai Kutatócsoport 9. nemzetközi tankönyvkutató konferenciájának tanulmányai*. Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Komárom (Magyarország).

hús, vagy éppen az **idétlen** ~ **időtlen** párok kialakulásának megismerése a könyvből. Az idézetek gazdagsága ez utóbbiak esetében sem marad el a már említett fejezetek mögött: „Szép öcsém miért állsz ott a Nap tüzeiben / Ládd, a többi horkol boglya **hűvöseben**” (Arany János), „Elmondá, **hús** forrásra mint akadt, / Hegyoldal árnyas, szirtes öbliben” (Tompa Mihály). Kevésbé költői viszont a **hűvösre tették** szóhasználat, amelyre már 1820-ból példát találni, holott „modern” szóhasználatnak vélhetnénk (90). Az **idétlen** szavunk eredetileg (adataink vannak rá már a 16–17. századból) a ’nem kellő időben, idő előtt született’ csecsemőre vonatkozott, ma a **koraszülött** szót használjuk ebben az értelemben. Az **időtlen** a ’végtelen sokáig, ősidők óta tartó’ fogalmát fejezi ki. Radnóti Miklós Babits Mihályt búcsúztató, szomorú verséből (*Csak csont és bőr és fájdalom*) való az idézet:

„Tudtuk már rég, minden hiába, rák marcangol és szemedben ott ragyog egy messzi és örök dolgokból font világ, s hogy oly **időtlen** vagy te, mint a csillagok.”

Az **időtlen** szó dőlten való kiemelése Grétsy László könyvében jelenik meg, a 93. oldalon, a nyelvi példára utalóan, a versben eredetileg – a tipográfiát illetően – nem volt kiemelve ez a szó, bár hangsúlyos volta kétségtelen. Természetesen vannak ennél vidámabb idézetek is; egyet mindjárt a **bucka** ~ **buckó** szópár fejezetének végén találunk: „Kockafejűek ma is élnek a világban, de buckafejűekkel aligha fogunk találkozni! Ha pedig mégis, akkor azt is tudni fogjuk, hogy ez persze csak tévedés, mert azok nem

bucka-, hanem egészséges, kerek képük folytán **buckófejűek!**”.

A rendkívül tartalmas szócikkben szó van a *Magyar értelmező kéziszótár* egyik hasznos újításáról, a magyar nevek becézésének lehetőségeiről (*Lackó-Buckó*), e szavak több szó-tári és számos irodalmi

„buckafejűekkel aligha fogunk találkozni”

előfordulásának (és keveredésének) a példairól a magyar irodalomból, sőt műfordítás-irodalmunkból is. A levonható tanulság pedig a következő: használatukat illetően „a huszadik század végére nagyjából kitisztult a kép, s ha lassan is, de a két alak között érvényesült a nem teljes, de szükséges szóhasadás”. Ezután következik a *kocka*- és *buckófejűekre* való fenti utalás (42).

A végtelenségig lehetne lapozgatni ebben a nagyszerű könyvben, kíváncsian olvasva a **csín** ~ **csíny**, a **kéjes** ~ **kényes**, a **maszat** ~ **moszat** s további szóhasadásos alakok változatos történetét, s válogatni a találonál találhatóbb idézetek között. Olyan kevésbé „érdekes” szavak sem kerülnek el tanár úr figyelmét, mint a határozószavak, igekötők, névmások vagy éppen a kötőszavak, ld. a **meg** ~ **még** vagy a **miért?** ~ **mert!** szavak hasadásának a történetét! De maradjon felfedezni való a könyvben a nyájas olvasóknak is.

Befejezésül időzzünk el kicsit az *Utószó*-nál, melynek szerzője Erdélyi Erzsébet, a tanár úr egyik munkatársa, pályájának igen jó ismerője, aki a pár évvel korábban a szintén a Tinta Könyvkiadónál megjelent, Grétsy Lászlóról szóló *A nyelvész – emberközelből*. Grétsy László című kötet szerkesztője, összeállítója volt. Az *Utószó*ban (melynek ugyancsak beszédes alcíme: *A szóhasadás – másodsor*) a sorok röviden szólnak az irodalmárnak

indult, ám hamarosan nyelvészé váló Grétsy László útjáról, munkásságáról, nem utolsósorban pedig méltatják a már fent is említett 1962-es kötetének szerepét, jelentőségét a szerző életében – amely mű a szerző kandidátusi értekezésén alapult.

Megtudhatjuk itt, hogy a meglehetősen hosszú címmel rendelkező kötetet az Akadémiai Kiadó adta közre, s benne a szerző több száz példa segítségével mutatja be ezt e korábban csak kevés figyelemre méltatott, ám anyanyelvünkben az új szavak keletkezésében igen jelentős szerepet játszó jelenséget, a szóhasadást. A *szóhasadás* mint nyelvtani műszó ugyan felbukkant korábban is a szakirodalomban, de igazán Grétsy László munkássága nyomán terjedt el, ahogy a jelenség kiterjedt volta is a tanulmánykötet példaanyaga nyomán vált közismertté. Napjaink nyelvészete a *nyelvi variabilitás*, *variativitás* témakörén belül is vizsgálja a Grétsy által tárgyalt jelenségek egy részét, mint pl. dr. Lőrincz Julianna tanárnő írásai.⁸ Az *Utószó* fontos információkat ad továbbá arról, milyen típusai különíthetők el a szóhasadásoknak a különféle magánhangzó-, illetve mássalhangzó-váltakozások mentén, s a szótári rész példaanyagát nagyrészt be is sorolja ezekbe a típusokba, sőt további, az új könyvben már nem szereplő példákat is bemutat (*épen ~ éppen*, *passió ~ passzió* stb.). A 170–173. oldalon a magánhangzó-váltakozásokon alapulhat (pl.: a magánhangzó nyíltabbá válása, illetve zártabb fokon való megőrződése, hangrendi illeszkedése), illetve a mássalhangzó-váltakozások tizenegy (palatalizáció, zöngésedés-zöngétlenedés, elhasonulás stb.)

alcsoportjára példákkal történő utalás erősíti a munka tudományos jellegét, és mindenekelőtt az igazán nyelvész érdeklődésű olvasók tájékozódását szolgálja.

Kevesen vannak felnőttek ma Magyarországon, akik ne találkoztak volna Grétsy László nyelvész nevével, sokan talán egy-egy előadását is hallották még. Nekik mindenképp, de azoknak is, akik nem ismerték eddig – az érdeklődők legszélesebb körének – ajánlom e karcsú kötet elolvasását. Nem feltétlenül egyhuzamban, hanem úgy, ahogyan a szótárakat általában olvassuk: lapozgatva, szükségleteinknek, érdeklődésünknek megfelelően válogatva a szócikkek között.

⁸ Lőrincz G. és Lőrincz J. (2020): A nyelvi variativitás elméleti kérdései. *Magyar Nyelvőr*. 144. 2. sz., 229–253. Ld. különösen a 239–241. oldal példáit.